

קבלת עדות בדיני נפשות

נחלקו רס"ג ורמב"ן בפני כמה צריך לקבל עדות של דיני נפשות. מחלוקת זו הובאה בדברי הרמב"ן בפירושו לתורה (דברים יז, ו), שם נאמר "על פי שנים עדים או שלשה עדים יקום דבר":

על דרך הפשט אמר הגאון רב סעדיה, שנים עדים, או שלשה מקבלי עדות השנים. ואין בכתוב קבלת עדות, רק עדים.

שיטת רס"ג שאפשר לבאר שמדובר בעדות של שנים המתקבלת בפני שלשה, וגם כך יקום דבר - ע"י שיפסקו הדין בכ"ג. הרמב"ן דוחה את דבריו בנחרצות:

אבל כמדומה לי שטעה הגאון בדינו, כי עדות דיני נפשות לא תקובל רק בפני סנהדרין של עשרים ושלשה.

כדי לבאר את שורש מחלוקתם, נביא מדברי הגמרא במסכת ר"ה (כה ע"ב):

מתני'. ראוהו בית דין וכל ישראל, נחקרו העדים, ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשיכה - הרי זה מעובר. ראוהו בית דין בלבד - יעמדו שנים ויעידו בפניהם, ויאמרו מקודש מקודש. ראוהו שלשה והן בית דין - יעמדו השנים, ויושיבו מחביריהם אצל היחיד, ויעידו בפניהם, ויאמרו מקודש מקודש - שאין היחיד נאמן על ידי עצמו. גמרא... נחקרו העדים למה לי? ... סלקא דעתך אמינא: תיהוי חקירת עדים כתחילת דין, ומקודש מקודש כגמר דין, ולקדשי בליליא, מידי דהוה אדיני ממונות, דתנן: דיני ממונות דנין ביום וגומרין בלילה - הכא נמי מקדשין בליליא, קמשמע לן. - ואימא הכי נמי! - אמר קרא כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב, אימת הוי חק - בגמר דין, וקא קרי ליה רחמנא משפט, מה משפט ביום - אף הכא נמי ביום.

מתוך דברי הגמרא משמע להדיא, ששלב קבלת העדות וחקירת העדים הינו חלק מהדין ממש, עד כדי כך שאם קיבלו את העדות ביום או שחקרו את העדים ביום יש הו"א בגמ' שאפשר להמשיך לדון האם לקדש את החודש אף בלילה, ורק בגלל גזה"כ התמעט מצב זה מלעשותו.

* שיעור כללי לבני הישיבה.

לכאורה, מקור זה מהווה עזר וסמך והכרח לשיטת הרמב"ן, שבסתמא אין סיפק בידינו לחלק בין שלב קבלת העדות ותחילת הדין לבין פסק הדין, וכמו שצריך לפסוק דיני נפשות בכ"ג כך גם צריך לקבלם בכ"ג, וא"כ יצטרך הסמ"ע לבאר גמ' זו לשיטתו.

הרמב"ם (סנהדרין פי"ג ה"ז) פוסק כדברי המשנה (מכות ז ע"א) שאם נגמר דינו של אדם למיתה וברח ובא לב"ד אחר ובאו עדים והעידו שנגמר דינו כבר למיתה ופ"פ היו עדיו - יהרג ללא דרישה וחקירה כלל. אמנם, הוסיף הרמב"ם עוד משפט: "והוא שיעידו בבית דין של עשרים ושלושה".

ותמה האור שמח על אתר, מה בא זה ללמדנו? הלא ברור שכל דיני נפשות בכ"ג, ומה מיוחד כאן שצריך הרמב"ם להדגיש דבר זה?

אלא, דייק מכאן האור שמח, שהרמב"ם סבר כסמ"ג שבסתם דיני נפשות קבלת העדות יכולה להיות בפני שלשה בלבד ורק פסק הדין צריך להיות בכ"ג, ורק בנד"ד כיון שאין שום דיון אלא עם קבלת העדות מיד יצא זה ליהרג צריך כ"ג גם בקבלת העדות.

אמנם, האמת יורה דרכו, שהדיוק הנ"ל בדברי הרמב"ם אינו מוכרח; אפשר לומר דבעלמא ס"ל לרמב"ם כרמב"ן שגם קבלת העדות צריכה להיות בפני כ"ג, ומה שהדגיש הרמב"ם בנד"ד שהעדות צריכה להיות בפני כ"ג, היינו משום שהיתה לנו הו"א לומר שהדיינים שמקבלים את העדות הזו אינם דנים דיני נפשות - הם אינם פוסקים על אדם זה ליהרג, אלא רק מגלים את מה שדנו בב"ד הראשון. וא"כ היה מקום לומר שצריך כאן רק דין של קבלת עדות בעלמא ולא קבלת עדות של דיני נפשות, ואולי תיסקי ליה בשלשה. על כן בא הרמב"ם להוציא מהבנה מוטעית זו ולומר שכיון שבסוף מוציאים את האדם להורג ע"פ עדות זו זה גם בכלל דיני נפשות וצריך כ"ג.

בגמ' להלן (יז ע"א) מבואר, שסנהדרין היו צריכין לדעת שבעים לשון, כדי שלא תהא סנהדרין שומעת מפי התורגמן, אלא הם עצמם יבינו את העדים. ומבאר רש"י (ד"ה מפי) שאם היה צריך לשים ביניהם מתורגמן היה נחשב עד מפי עד דפסול.

והנה, בהמשך (שם ע"ב) איתא: "אמר רב יהודה אמר רב: כל עיר שאין בה שנים לדבר ואחד לשמוע - אין מושיבין בה סנהדרין". וביאר רש"י:

שנים לדבר - בשבעים לשון, ואחד לשמוע, שיהא מבין בשבעים לשון אף על פי שאינו יודע להשיב.

שאל הר"ן בחידושיו על אתר: משמע מרש"י להדיא, שדי בשלשה לקבלת עדות נפשות, דאל"כ כל הסנהדרין צריכים לדעת ולהבין ע' לשון כדי שיוכלו כולם לקבל את העדות, ואם אנו אומרים שמספיק שרק שלשה יבינו, משמע שדי רק בשלשה לקבלת עדות בנפשות, וכדעת הרס"ג.

הן אמת, הר"ן עצמו שם חולק ואומר שכל הסנהדרין צריכים דעת ולהבין ע' לשון, ופירש את הגמ' שם בענין אחר, ע"ש.

והר"ן שם ציין לדברי הרמב"ם (סנהדרין פ"ב ה"ו) שג"כ כתב שכל הדיינים צריכים להבין ע' לשון, מוכח א"כ כדברינו ונגד דברי האור שמח - שלדעת רמב"ם מרי כ"ג בסתם קבלת עדות נפשות, דאל"ה אמאי לא סגי בשלשה שמבינים?

אמנם, מהכס"מ שם (ד"ה צריך) משמע שהבין ברמב"ם שאין זה לעיכובא שכולם יבינו, ודייק כך מלשון הרמב"ם שנקט "צריך להשתדל... שידעו ברוב הלשונות", משמע שאינו לעיכובא, וא"כ מכאן דוקא ראייה לסתור - שאין חובה לקבל עדות בכ"ג.

זאת תורת העולה: נחלקו הרמב"ן והסמ"ג האם די בשלשה לקבלת עדות בנפשות, מרש"י משמע לכאור' כדעת הסמ"ג, מהר"ן משמע כדעת הרמב"ן, וברמב"ם אפשר לפרש כך או כך. בטעם המח' ביארנו את דעת הרמב"ן שקבלת העדות היא חלק בלתי נפרד מפסק הדין, ואת דעת הסמ"ג עודנו זקוקים לבאר.

הגמ' להלן בפרק חלק (ק"ב ע"א) דנה כיצד אפשר לחייב עיר הנדחת על ע"ז. והמציאות שהגמ' מציגה היא כאשר מושיבים להם הרבה בתי דינין שמעיינין בדיניהן ואז מעלין אותם לב"ד הגדול של ע"א שהם גומרים את הדין והורגים אותם בסוף כדין עיר הנדחת.

היד רמ"ה על אתר מבאר, שגם ב"ד הגדול צריכין לעיין בדינם לפני שפוסקים אותו, ואינם סומכים על הבתי דינים שעיינו עד כה. ולא דמי לדברי המשנה במכות (שהובאה לעיל) ששם משמע שאפשר ע"פ עדות עדים להרוג בכ"ד אחר אף בלי לעיין בעדות, כי שם הב"ד הראשון גם ראויים להרגן, משא"כ כאן רק בב"ד של ע"א אפשר להרגם, ולכן צריכים לעיין שוב. וכ"מ מדברי הרמב"ם (הל' ע"ז פ"ד ה"ו), שאמר משעלין אותם

לב"ד הגדול 'וגומרין שם דינם', משמע שצריך עוד לגמר דין, היינו עיון בדין והכרעה.

המנחת חינוך (מצוה תסד, יט) שואל: לשיטת הרמב"ן הסובר שבנפשות צריך כ"ג גם בקבלת עדות, כיון שאין לחלק בין פסק הדין לבין קבלת הדין, וכשם שצריך לגמרו בכ"ג כך צריך להתחילו בכ"ג - כיצד אמרנו כאן שקבלת העדות ותחילת הדין תהא בכ"ג ואע"פ שא"א לגמור את הדין בכ"ג אלא בע"א אין זה מעכב, כי ב"ד הגדול מעיינים בדין - הלא אלו שקיבלו את העדות לא יכלו לגמרו, ומאי שנא הא מהא?

אלא, מכאן ראייה חזקה לשיטת הסמ"ג, שאע"פ שצריך לגמור את הדין במספר מסויים של דיינים אפשר לקבל את העדות בפחות ממספר זה של דיינים.

והנה הגמ' בב"ב (ק"ג ע"ב - ק"ד ע"א) עוסקת בסוגיית כתיבת צוואה עבור החולה:

אמר רב יהודה: שלשה שנכנסו לבקר את החולה - רצו כותבין, רצו עושין דין, שנים - כותבין ואין עושין דין; ואמר רב חסדא: לא שנו אלא ביום, אבל בלילה, אפילו שלשה - כותבין ואין עושין דין, מאי טעמא? דהוו להו עדים, ואין עד נעשה דיין. אמר ליה: אין, הכי נמי קאמינא.

מבואר, שאם נכנסו בלילה אינם יכולים לעשות דין שהרי אין דנין בלילה, ואינם יכולים להיחשב כעדים ואח"כ לדון כי אין עד נעשה דיין. וכך פירש רשב"ם, שמדובר שקיבלו את העדות בלילה ולכן לא יכולים לדון למחר כי אין עד נעשה דיין.

אמנם התוס' (ד"ה אבל) תמהים עליו, שהרי קבלת עדות היא תחילת דין, ולא יעלה על הדעת לומר שאם קיבלו עדות בלילה יוכלו לדון ביום על סמך אותה ראייה. ובאמת צריך ביאור לשיטת רשב"ם - כיצד אפשר לומר שמדובר כאן כשקיבלו עדות בלילה, הלא לכ"ע בכה"ג אין העדות מתקבלת.

הברכת שמואל (יבמות סימן טו) שואל בשם הגר"ח מדוע צריך פסוק למעט שעד מפי עד פסול (על פי שנים עדים - מפיהם ולא מפי התורגמן), הלא כל תורת עדות מתבססת על עד שראה בעצמו את המעשה ומעיד בפנינו, וחידשה תורה ששנים נאמנין, אז אם הוא לא ראה בעצמו מהכ"ת להכשיר שצריך פסוק למעט?

ומיישב, ע"פ מה שפסק הרמ"א (חו"מ סי' ל סעי' יא) שכאשר יש שני עדים שהעידו בפני ב"ד, ואז באים לב"ד אחר שתי כתי עדים שכל אחת מעידה ששמעה אחד מהעדים הללו שמעיד כך וכך, דאין עדותן מצטרפת ולא מקבלים את עדותם משום

שנראין עד מפי עד, וא"כ בעבור זה באה התורה למעט דגם בכה"ג עד מפי עד פסול, אף שכל העדים ראו את קבלת העדות בב"ד ממש, אבל כיון שלא ראו את המעשה ממש הוי עד מפי עד.

אמנם בחידושי הגרנ"ט (ב"ב סימן קפח) תמה על כך, מדוע בכה"ג עדותם לא מתקבלת כאשר יש שני עדים שמעידים על עד זה, ושנים על עד זה, ואילו כאשר יש שני עדים שמעידים על עדות של שני עדים עדותן מתקבלת, כפי שהזכרנו לעיל?

ומבאר ע"פ מה שכתב רבינו יונה בחידושו (ב"ב קסה ע"ב), שכאשר מגיעים שנים לב"ד ומעידים על עד אחד, ושנים אחרים מעידים על העד השני, כל כת בפני עצמה אינה מעידה שביה"ד פסק דין ע"פ עדים, שהרי א"א לפסוק דין ע"פ עד אחד, ולכן בכה"ג הוי עד מפי עד, כי כל כת רק אומרת שהיא יודעת שיש עד שראה את המעשה והעיד, אבל אינם מעידים על פסק של ב"ד בנידון הנ"ל. אבל אם העדים מעידים שראו שני עדים מעידים בב"ד אחר וקיבלו עדותן - הם מעידים על פסק דין ממש והוי כאילו ראו את המעשה ממש, וממילא ודאי שנקבל את עדותם כי זו עדות שלימה וכשרה.

חילוק זה עולה גם מתוך דברי הרשב"ם (ב"ב מ ע"א, ד"ה קיום), שמבאר מדוע בהנפק צריך שלשה ולא די בשנים, כי אין זה מספיק שיעידו שנים שם שהם יודעים ע"פ העדים החתומים שפלוני חייב לאלמוני, דהוי כעד מפי עד, לכן צריך שלשה כדי שיהיה כאן כאילו התקבלה העדות מחדש בפני ב"ד, וע"ש.

מ"מ, העולה מכל האמור, שתחילת הדין אינה רגע ההגדה של העדים, כי הגדה עצמה אינה בהכרח תחילת דין, אלא קבלת העדות היא תחילת הדין, ולכן רק אם יש עדים שמעידים על קבלת עדות גמורה נאמנים.

ומעתה, מובנת שיטת הרשב"ם הנ"ל גבי שלשה שנכנסו לבקר שסבר שהסיבה שלא יכולים לדון משום שהעידו לפניהם בלילה, ולמחר אין עד נעשה דיין. כיון שזה שהעידו לפניהם לא הוי תחילת דין וממילא אמירת העדות יכולה להיות בלילה לכתחילה, והפגם כאן הוא רק מצד עד נעשה דיין ולא מצד זה שהתחילו לדון בלילה.

ואם ניתנה ראש ונשובה לנידון דידן, נראה לומר שבדבר זה גופא נחלקו הסמ"ג והרמב"ן: הסמ"ג סובר שהגדת העדות אינה נחשבת התחלת הדין, ולכן אפשר לומר את העדות בפני שלשה, ואח"כ הב"ד הללו יעבירו את העדות לב"ד של כ"ג והם יפסקו את העדות ויחליטו האם לקבל את העדות הזו או לא. משא"כ הרמב"ן סובר

שגם הגדת העדות עצמה נחשבת התחלת דין וממילא צריכה להיות דוקא בפני כ"ג ככל דיני נפשות.

דא עקא, שאם נבאר כך את הסמ"ג, יוצא שכאשר הב"ד של השלשה מעבירים את העדות לב"ד של הכ"ג הם לא מעבירים עדות שנתקבלה כבר, אלא הם מעבירים את העדות לשיקול הכ"ג שהם יקבלוה, ואם כן לדברינו לעיל בכה"ג הוי עד מפי עד, ולא עוד אלא שכאן הם נעשים עדים בדבר להעביר את עדות הראשונים, ואין עד נעשה דיין, והיאך אפשר לומר כן בדעת הסמ"ג?

נראה, שצריך להוסיף בדברי הסמ"ג, שאף שאמירת העדות עומדת בפני עצמה ואינה נחשבת תחילת הדין, מ"מ היא יכולה להיחשב תחילת דין במידה והיא סמוכה ונראית לקבלת העדות ופסק הדין.

כלומר, שגם לדעת הסמ"ג ודאי שלכתחילה צריך לומר את העדות בפני כ"ג כדי שמיד יוכלו לקבל את העדות ולפסוק בכ"ג, אבל אם אמרו את הדין בפני שלשה, אז נגדיר שאמירת העדות אינה חלק מהדין ורק קבלתה היא תחילת הדין, כיון שיש הפסק בין זה לזה, ולכן אין זה נקרא עד מפי עד, כי העברת העדות בכה"ג היא כן יכולה להיות נחשבת כחלק מהדין.

אפשר להוסיף, שגם הרמב"ן מודה בעיקרון של דברים שאמירת העדות היא דבר בפני עצמו ואינה חלק ממשי מהדין עצמו. אלא שהרמב"ן נחלק על הסמ"ג משום שהבין שכאשר אמרה תורה 'והצילו העדה' ולמדו חכמים שעל בית הדין לנסות להציל את הנידון ממיתה, היינו שמתחילת עסק הדין צריך לנסות להציל את הנידון, ואפילו באמירת העדות עצמה צריך להביא כ"ג כדי לנסות להצילו (שכך ירבו הדעות ויוכלו להכחיש ולפסול העדות בקלות). לכן סבר הרמב"ן שגם הגדת העדות בפני כ"ג דוקא, ולא משום שסבר שהגדת העדות היא חלק ממש מהדין.

וראיה לדברים ממש"כ הפני יהושע (מכות ה ע"ב) בדעת הרמב"ן, דפשיטא שגם הוא מודה שהפסוק 'והצילו העדה' נאמר בעיקר על גמר דין, אלא שהתורה צותה לנסות להצילו, ולכן אם יכולים אנו לנסות להצילו כבר מההתחלה, ואפילו לפני תחילת הדין - בשעת הגדת העדות - ננסה להציל וניבעי דוקא כ"ג.

אתה הראת לדעת, שגם לדעת הרמב"ן ודאי שהגדת העדות אינה חלק מן הדין ואין בה את הגדרים והדינים שקיימים בדין עצמו, ורק לענין דיני נפשות מחדשים שצריך כ"ג כבר בשלב זה משום והצילו.

וא"כ מיושבת קושיית המנחת חינוך על הרמב"ן כיצד אפשר לעיין ולקבל את העדות של עיר הנדחת בכ"ג ולגמרה בע"א, הלא לרמב"ן צריך לקבל את העדות באותו מספר דיינים שפוסקים את הדין. דהשתא מיושב היטב, כי ודאי שהגדת העדות יכולה להיות לא באותו מספר דיינים משום שהיא אינה חלק מהדין, ורק בנפשות יש חידוש דין כזה, אבל בשאר דברים כגון בעיר הנדחת, אין דין כזה שיאמרו את העדות דוקא בפני ע"א [דהא כיון דהעידו בפני כ"ג כבר יצאו יד"ח הצלה כמו שביארנו, ומה שצריך ע"א זה רק לפסק דין של עיר נדחת שהוא בסנהדרי גדולה דוקא], ואפשר לומר את העדות כבר בכ"ג.